

ГРАМАТИЧНА ПАЛІТРА СЛОВОФОРМИ *ВСЕ* У КОНТЕКСТІ ТРАНСПОЗИТИВНИХ ТА СИНКРЕТИЧНИХ ЯВИЩ

THE GRAMMATICAL PALETTE OF THE WORD FORM “VSE” IN THE CONTEXT OF TRANSPOSITIONAL AND SYNCRETIC PHENOMENA

Добосевич У.Б.,

orcid.org/0009-0004-1367-7931

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка

У межах кожної з традиційно виокремлюваних частин мови можна простежити системні, регулярні явища, що становлять ядро, а також периферійні, перехідні – подекуди унікальні, які виявляють глибинні взаємозв'язки між мовними і мовленнєвими одиницями, демонструють лінгвокреативний потенціал і водночас тенденцію до економії мовних засобів. До таких явищ належить міжчастиномовна омонімія, а також пов'язаний з комунікативними особливостями міжчастиномовний синкретизм. У лексико-граматичному класі займенників (займенникових слів) можна простежити природу, шляхи та особливості перехідних і синкретичних явищ.

Об'єктом аналізу у пропонованій статті стала словоформа *все* (відповідно до традиційного трактування – означальний займенник у формі середнього роду називного/знахідного відмінка однини) у всій можливій палітрі його функціонування. Різноманітні функційні навантаження займенника *все* призводять до міжчастиномовної транспозиції та міжчастиномовного синкретизму. Метою статті є висвітлення усіх частиномовних аспектів вживання цієї словоформи через призму виявлення природи та закономірностей, граматичних і семантичних змін у цих процесах.

Лексико-граматичний діапазон функціонування словоформи *все* широкий та різноманітний. Первинний означальний займенник демонструє здатність до функційної міжчастиномовної транспозиції, а саме субстантивзації, адвербіалізації, партикуляції, інтер'єктивації. Кожен вид транспозиції пов'язаний з системними змінами, які відбуваються на різних рівнях – насамперед синтаксичному, а відтак окреслюються семантичні зрушення і певні морфологічні зміни. Окремі контексти потребують спеціальної частиномовної інтерпретації аналізованої словоформи із залученням комунікативних підходів, оскільки проявляють семантичну, граматичну і функційну неоднозначність, унаслідок чого можна спостерігати явище міжчастиномовного синкретизму. За певних комунікативних умов міжчастиномовний синкретизм може стати художнім засобом.

Ключові слова: займенникове слово, транспозиція, субстантивация, адвербіалізація, партикуляція, інтер'єктивація, синкретизм.

Within each of the traditionally distinguished parts of speech, one can trace systemic, regular phenomena that make the core, as well as peripheral, transitive, and sometimes unique phenomena that reveal deep connections between language and speech units, demonstrate linguistic and creative potential and at the same time a tendency to save language means. Such phenomena include inter-part-of-speech homonymy and inter-part-of-speech syncretism related to communicative features. In the lexical and grammatical class of pronouns (pronoun words), one can trace the nature, ways and peculiarities of transitional and syncretic phenomena.

The object of analysis in this article is the word form 'vse' (according to the traditional interpretation – the adjective pronoun in the neuter gender of the nominative/accusative case in singular) in the entire possible palette of its functioning. Various functional loadings of the pronoun 'vse' lead to inter-part-of-speech transposition and inter-part-of-speech syncretism. The purpose of the article is to highlight all the part-of-speech aspects of the usage of this word through the prism of revealing the nature and patterns, grammatical and semantic changes in these processes.

The lexical and grammatical functioning range of the word form 'vse' is increasingly wide and diverse. The primary adjective pronoun demonstrates the ability to undergo functional inter-part-of-speech transposition, in particular substantivation, adverbialization, particularization and interjection. Each type of transposition is associated with systemic changes that occur at different levels, primarily at the syntactic level, and thus semantic shifts and certain morphological changes are outlined. Certain contexts require a special part-of-speech interpretation of the analyzed word form with the use of communicative approaches, since they show semantic, grammatical and functional ambiguity, which results in the phenomenon of inter-part-of-speech syncretism. Under certain communicative conditions, inter-part-of-speech syncretism can become an expressive means.

Key words: pronoun word, transposition, substantivation, adverbialization, particularization, interjection, syncretism.

Постановка проблеми. Особливим виявом структурно-системної організації мови на граматичному рівні є лексико-граматичні класи слів (частини мови), які мають специфічні, притаманні лише їм загальнокатегоріальні значення, морфологічні властивості, синтаксичні функції та

словотвірні моделі. У межах кожної з традиційно виокремлюваних частин мови можна простежити системні, регулярні явища, що становлять ядро, а також периферійні, перехідні – подекуди унікальні, які виявляють глибинні взаємозв'язки між мовними і мовленнєвими одиницями, демон-

струють лінгвокреативний потенціал і водночас тенденцію до економії мовних засобів. До таких явищ належить міжчастиномовна омонімія, а також пов'язаний з комунікативними особливостями міжчастиномовний синкретизм. Є певні частини мови, у яких особливо рельєфно можна простежити формування міжчастиномовної омонімії та синкретизму. До таких лексико-граматичних класів належать займенники (займенникові слова), а отже, на цьому матеріалі можна простежити природу, шляхи та особливості перехідних і синкретичних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не всі сучасні морфологічні школи виокремлюють займенник як специфічну частину мови [1; 2; 6; 12; 13], однак одноставно акцентують на вказівній природі цих мовних одиниць: «Займенникові слова, уходячи як окремі підклас до іменникового, прикметникового, числівникового та прислівникового класів на основі спільних із ними ознак, водночас мають додаткові семантичні ознаки – вказівну функцію, опосередкований зв'язок із предметом і явищем представлення» [6, с. 37]. Займенникові слова з їхніми транспозитними особливостями ставали предметом наукових студій. В. Ожоган одним із перших науковців звернув увагу на міжчастиномовні переходи займенника [14]. Н. Глібчук в теоретичному і практичному аспектах розглянула процеси субстантивзації, ад'єктивації, адвербіалізації, партикуляції, інтер'єктивації різних груп займенників в українській мові [4]. Партикуляція займенників була в центрі уваги Н. Дзюман [8]. Обернені процеси – перехід інших частин мови у клас займенникових слів – теж були предметом для наукових студій [15]. Займенник вивчали як стилетворчий засіб, серед іншого і в його транспозитних виявах [10; 16].

Постановка завдання. Попри достатню увагу науковців до особливостей цього класу слів, і досі залишається ціла низка невисвітлених явищ і дискусійних питань. Кожна мовна одиниця і її мовленнєвий вияв проявляє специфічні особливості, а тому залишається широке поле для студій. Об'єктом аналізу у пропонованій статті стала словоформа *все* (відповідно до традиційного трактування – означальний займенник у формі середнього роду називного/знахідного відмінка однини) у всій можливій палітрі його функціонування. Різноманітні функційні навантаження займенника *все* призводять до міжчастиномовної транспозиції та міжчастиномовного синкретизму [5, с. 113–114], отож метою статті стало висвітлення усіх аспектів вживання цієї словоформи через призму виявлення природи та закономір-

ностей, граматичних і семантичних змін у цих процесах.

Виклад основного матеріалу. Одиниці кожної частини мови мають чи то яскраво виражені, чи то виняткові властивості взаємопереходу (транспозиції), які проявляється у функційному аспекті. Здатність до міжчастиномовної транспозиції виявляє займенник, що об'єднує у своєму лексико-граматичному класі мовні одиниці із загальночастиномовним значенням дейктичності та неоднорідними морфологічними ознаками у контексті граматичних категорій роду та числа. Відтак можна припустити, що максимально абстрагована семантика цієї групи слів, пов'язана із своєрідним «дублюванням» інших частин мови, стає основою для значних транспозитних можливостей займенника.

Вихідною точкою міжчастиномовного омонімічного комплексу, який виникає внаслідок транспозиції аналізованої словоформи *все*, є, відповідно до традиційного частиномовного поділу, займенник, що реалізується, виконуючи синтаксичну функцію означення, узгодженого з іменником середнього роду називного та знахідного відмінків, у таких лексичних значеннях [17]: 'що-небудь як ціле, неподільне, взяте повністю' (*В'язи зводило від безперестанного відбивання, і все тіло горіло, немов у вогні* (І. Сенченко, Руді Вовки)), 'цілковите охоплення чим-небудь якоїсь особи, предмета, явища' (*За час прогулянки Емілія розповіла йому все своє життя й усі свої думки* (О. Досвітній, Американець)), 'у сполученні з абстрактним іменником означає вищий ступінь виявлення якості, стану і т. ін' (*Все упованіє моє на Тебе, мій пресвітлий раю* (Т. Шевченко, Марія)). Граматичні параметри цього займенника типові – словозмінні і залежні від іменника категорії роду (пор. *все життя* – *вся родина* – *весь будинок*), числа (пор. *все село* – *всі села*), а також відмінка (пор. *все тіло* – *всього тіла* – *всім тілом*).

Інші синтагматичні зв'язки, інша дистрибуція, що виявляється в типових чи нетипових словосполученнях, семантичних та синтаксичних зв'язках аналізованої словоформи зумовлюють її іншу граматичну, а точніше – частиномовну – інтерпретацію.

Варто виокремити часто вживану, а тому типову позицію словоформи *все* у поєднанні зі субстантивованими вказівними займенниками (*оце/о*)*те*. При деталізованому аналізі предикативних зв'язків цієї конструкції з різними типами/видами присудків можна спостерігати різне функційне навантаження аналізованої словоформи, а відтак різний її частиномовний ста-

тус. Аналізуючи випадки координації з простим (**Все оце триває недовго, не більш одної-двох хвилин** (Леся Українка, Блакитна троянда)), а також складеним іменним присудком (**Все це облуда!** (Р. Іваничук, Саксаул у пісках)) можна припустити, що атрибутивна вказівність словоформи *все* (займенник) разом із семантикою 'цілковите охоплення' [17] зберігається. Відповідно до таких моделей речень: 1) **Все це працює** – пор. **Все виробництво працює** – пор. **Ціле виробництво працює**, 2) **Все це сон** – пор. **Все життя – сон** – пор. **Ціле життя – сон** – аналізована словоформа залишається займенником. Однак в іншій, теж типовій позиції *все (о)це/(о)те* у поєднанні з складеним прислівниковим присудком отримує вже інший частиномовний статус – обидва займенники субстантивуються: «Роль підмета можуть виконувати два субстантивовані займенникові прикметники одночасно. Один з них (*це*) вказує на декілька дій чи станів, яких стосується прислівникова ознака, інший (*все (усе)*) – узагальнює їх» [6, с. 563]. Необхідно акцентувати на тому, що в таких випадках субстантивованій займенник *це* дублює вжиті у попередньому (рідше – наступному) контексті дієслова або віддієслівні іменники, що позначають дію або стан: *Богдан відчув, як його тіло засовують у щось шурхотливе, а потім якнайшвидше тягнуть кудись від місця їхньої зустрічі крізь наростаючу вібрацію кожного атому цього, віддзеркаленого в самому собі, світу. Але йому було все це байдуже* (О. Кацай, Капітан космічного плавання). Абстрагована семантика конструкції *все це* в аналогічних випадках навіть не порушує закономірності вживання складеного прислівникового присудка при підметі, що виражений інфінітивом [3, с. 226], адже інфінітив – це специфічна перехідна форма з ознаками дієслова та іменника [2, с. 118–120]. Власне, тонку межу між атрибутивно-дейктичним та предметним наповненням словоформи *все*, а відповідно і визначенням належності його до займенника чи субстантивованої словоформи можна простежити лише у ширшому комунікативному аспекті з відповідними маркерами.

У певних випадках, на нашу думку, саме комунікативний підхід, зорієнтований на умови спілкування та відповідні актуалізатори, домінуватиме при визначенні частиномовної належності слова *все*. До прикладу, у реченні *Ти все це прочитав?* можна по-різному актуалізувати кожен компонент, зокрема, логічний наголос може перебирати на себе аналізована словоформа, транслуючи таким чином семантику 'повністю', яка, можна припустити, «повертатиме» до

лексико-граматичного класу займенника. Такі випадки проявляються переважно у функції додатка: *Навіщо я все це оповідав, наражаючи себе на небезпеку, адже не пеленав слова в лопушиця, кожне моє слово – рік тюрми, рік тюрми, рік* (Р. Федорів, Єрусалим на горах), *– Ти все оце перечитав? – питає він, і я розгублено кручу головою* (І. Білик, Золотий Ра). Підтвердженням цієї тези може слугувати конструкція *все+інше*: **Все інше** у своєму житті, себе всього, за винятком цього одного куточка у серці, віддасть він для справи, а це одне хоче мати виключно для себе (І. Вільде, Сестри Річинські), *І все інше роблю, що знадобиться, – взяв Мар'яну за плечі, тримав міцно* (Люко Дашвар, Покров).

Обернена конструкція *(о)це/(о)те + все* демонструє процес субстантивації займенника *все*: *Старигань-рахівник байдуже сидів у своєму кріслі, це все ніби його не торкалось, і він снував собі свої старечі думки* (Гео Шкурупій, Провокатор), *Про це все я хотів поперед усього з тобою порадитись* (А. Чайковський, Малолітній), *– І оце все мені задарма робити?* (Люко Дашвар, Мати все), *– Де ж, власне, має те все відбутися? – питав князь* (Леся Українка, Жаль), *І коли Ксеня сказала: «Мамо, я хочу одягати всю ту красу, виходити в ній на люди, нехай знають, що ми не безбатченки», мати витерла фартухом непрошену сльозу й тихо сказала: «Добре, доню, станемо оте все носити»* (Ю. Бача, Як перший сніг).

Дейктично-атрибутивна природа займенника *все* уподібнює його до лексико-граматичного класу прикметників, а відтак цей первинний займенник отримує здатність до субстантивації, причому у тому особливому випадку, коли змінюються його семантичні й морфологічні параметри. У семантичному аспекті відбувається транспозиція додаткової семантики атрибутивності у предметність. Трансформації у морфологічному вимірі полягають у тому, що ця мовна одиниця втрачає здатність до словозміни у межах граматичної категорії роду, залишаючись із класифікаційним (характерним для іменника) значенням середнього роду, а також вживається лише у формі однини, зберігаючи при цьому відмінкову парадигму. Регулярність і системність цієї транспозиції відбита у Словнику української мови: 'вичерпне охоплення, сукупність предметів, явищ, дій, понять; те, що є, без винятку' [17]. Це поширене і продуктивне явище в українській мові. Зовнішнім чинником і безпосереднім виявом міжчастиномовної транспозиції є синтаксичні функції аналізованої словоформи – підмета (*Отже ж, на селі весело, вільно, нату-*

ральне **все** (В. Підмогильний, Добрий бог), *Мов громом ударило Яна – все довкола тіпнулось, затанцювало перед очима* (А. Любченко, Із темного передпокою), *Він підійшов до вікна, кинув погляд униз, і все в ньому отерпло, а тоді закипіло* (П. Загребельний, Вигнання з раю)) та додатка (**Все** вам віддав (О. Гончар, Собор), – *Вона й так вже забула про все, що ви там говорили* (Любко Дереш, Там, де вітер), *Дим робить все навколо якимсь мрійливим, спокійним* (Р. Горак, Тричі мені являлася любов)).

Субстантивовані словоформи з огляду на особливості семантики вихідного займенника часто виконують у складі речення типову для них функцію узагальнювального слова при однорідних членах речення, займаючи препозицію (*Просто не вірилося, що все навколо: рожеве сонце, планета, хмари над нею – складається з іншої речовини, ніж у рідній системі* (О. Бердник, Шляхи титанів)) або постпозицію (*Земля, люди, життя – все залишилося десь позаду, там, у крижаній безодні* (О. Бердник, Шляхи титанів)) щодо однорідних підметів. Ряди однорідних додатків теж можуть об'єднуватися узагальнювальним словом **все** як у препозиції (*Вона все може: і скатерті, і рушники, і сорочки* (А. Шиян, Бусли летять до лісу)), так і в постпозиції (*Вона була душею всієї праці: вчила ходити й триматись на сцені, співати, танцювати – все* (О. Лисенко, Перша опера для дітей)).

У процесах субстантивації займенника **все** можна спостерігати особливий випадок, який, на відміну від вище розглянутих з максимально абстрагованою семантикою, має контекстуально визначене лексичне значення 'кінець, завершення', переважно підсилене і увиразнене частками *от, оце, і, ну: От і все* (Г. Косинка, Серце), *Розмову закінчено. Невже все?* (О. Гончар, Собор), *Ото і все* (В. Шкляр, Цілком таємні історії), *Оце і все* (Г. Гордасевич, Прекрасні імена жіночі), – *І оце все?* (В. Лапікура, Поїзд, що зник), – *Але то це не все ...* (І. Білик, Меч Арея), *Просто заздрю і все* (О. Тесленко, Викривлений простір), – *Ну, все, Микольцю, – сказав жебрак, – я ту вже сам зараджу* (Ю. Винничук, Легенди Львова), *Набрав повітря і, коли я вже думала, що все, відпустила дріт, – видихнув* (Г. Пагутяк, Жорстокість існування), *Це хіба й все, якщо не брати на увагу почорнілої літографії якогось замку на стіні над ліжком та вузького віконечка з білою фіраночкою, що виходило на мур, на майданчик з клаптиком вулиці д'заходу сонця* (У. Самчук, Втеча від себе). Можна припустити, що така доволі чітка семантична окресленість виникла внаслідок

еліпсису конструкції на зразок *Все завершилося/закінчилося*, де відбулося зміщення семантики присудка і її акумулювання у субстантивованій словоформі. Варто виокремити у таких випадках ще й нездатність до словозміни у межах граматичної категорії відмінка, на відміну від інших випадків субстантивації.

При субстантивованій словоформі **все** регулярно можна спостерігати наявність або – частіше – відсутність (еліпсис) абстрагованого присудка 'бути, відбуватися, тривати' з обов'язковою позицією обставини способу дії, вираженої прислівником: *Біда лише, що немає грошей, а то все гаразд* (О. Досвітній, Американці) – пор. **Все** буде гаразд (О. Гончар, Собор), **Все** йде гаразд (О. Бердник, Шляхи титанів), *Та ні, все просто. Вона дуже акуратна була дівчинка.* – пор. **Все** виявилось насправді страшенно просто, *ба навіть елегантно, як і має бути при всякому правильному розв'язанні* (О. Забужко, Музей покинутих секретів), а також – *Ага, суду все ясно, – розуміюче підморгнув рудою вією Анатолій, – ти її проводиш...* (В. Кава, Осіння стежка), *Але все марно* (О. Тесленко, Викривлений простір), *Та не все одразу!* (В. Довжик, Втеча), – *Шкода, що все так швидкоплинно в цьому житті, – сказав я* (Любко Дереш, Спустошення). Деякі із цих конструкцій вже усталені і відповідно кодифіковані у Словнику української мови («*Все гаразд (рідше в порядку) – все добре, так, як слід; усе відбувається належним чином*» [17])), однак ціла низка різноманітних за значенням прислівників (*марно, одразу, просто, швидкоплинно, ясно* тощо), які супроводжують субстантивованний займенник, вказують на живе функціонування моделі **все** + [присудок] + обставина.

Усталеним, а відтак і кодифікованим у словниках є прислівникове лексико-граматичне «амплуа» аналізованої словоформи у значенні 'постійно, завжди' [17] (– *Ви все так сумно дивилися на світ, мов прочували, що колись настане* (Б. Лепкий, Крутіж), *Та я все при праці, при дрібних дітях і годі мені вибратись з дому* (А. Чайковський, Малолітній), *Йому за весь той час якось «ніяково» було, хоч все чимось займався* (О. Кобилянська, Апостол черні), *А я тобі все казала: не дурій!* (Т. Бордуляк, Перший раз), *Здавалося, безконечно йшов і все задував про хатки, що тут були – світлі, мов скарбнички, серед вишневого цвіту; з яскравими грядками чорнобривців і соняшниками коло вікон* (Василь Барка, Жовтий князь) і 'досить довго' (...*Адріанові все вчувалося в цяпотінні води по бляшанках, підставлених під вентиляційні про-*

духи, кілька настійно повторюваних нот того самого жалібного мотиву... (О. Забужко, Музей покинутих секретів), 'до цього часу, досі' (І діла ніби не було, а люди знічев'я **все** юрмились на майдані соборному (О. Гончар, Собор), ...її **все**-таки єднає їй децю притомне, і цілком навіть урозумливе: цей клятенний фільм, із котрим вона вже стільки намучилася і котрому, попри всі ті муки, **все** ніяк не відищує потрібного повороту ключа в замку... (О. Забужко, Музей покинутих секретів)), а також – рідко, як свідчить аналізований матеріал, – у значенні 'скрізь, усюди' (Обіч асфальтівки **все** нові мікрорайони, по-сучасному сплановані селища, вони не рівня тій стихійній, хаотично розкиданій Зачіплянці (О. Гончар, Собор), Материзна **все** тут, предківщина студентова (О. Гончар, Собор), Ні багатих домів, ні вбогих хатин, а **все** бараки, бараки та бараки... І **все** так рядками, **все** по військовому, **все** розмежовані поміж себе вузенькими провулками та дротами (І. Коренівський, Неволя)). Також виявлено особливий контекст, у якому прислівник *все* одночасно демонструє локативну й темпоральну семантику: *Скільки не їхатимеш тепер, аж до самих плавнів, **все** він буде тобі перед очима (О. Гончар, Собор).*

Аналізована словоформа проявляє здатність до транспозиції у частку, яка виявляється різною мірою, залежно від дистрибуції. Так препозиція слова *все* до вищого ступеня порівняння прикметників (*Мучився він лютю, і з тією мукою входив у серце **все** більший жалі, він жалів себе й проклинав цілий світ (Ю. Мушкетик, Яса)), прислівників (Краї тріщини розходяться **все** ширше і ширше, відкриваючи глинисті ясна землі, нижче яких – безодня (В. Дрозд, Пришестя)), а також похідних від ступеньованих прикметників дієслівних форм (Все йде та йде... І **все** меншає, дрібніє його постать, губиться у мряці. Поки зовсім не розтанула. Навіть ім'я його заросло мохом. Один рубець лишився (Р. Федорів, Отчий світильник)) вказує на поступове збільшення вияву дії, якості, емоційно і логічно підсилює інтенсивність, а відтак набуває функційних ознак частки. Ця позиція кодифікована у Словнику української мови у 20-ти томах [17]. За нашими спостереженнями, це лише один із виявів партикуляції словоформи *все*. Аналізований матеріал дає підставити розширити і деталізувати огляд процесів транспозиції цього слова в частку, зокрема у конструкції *все* *ще*: «Я **все** *ще* була людиною...» – що мають означати ці слова? (В. Лис, Щоденники Ієрихар), Він знав, що Франко образ не прощає, проте **все** *ще* сподівався на свій авторитет і прибирав незалежну позу*

(Р. Іваничук, Шрами на скалі), – Ха-ха-ха, – **все** *ще* сміявся професор (В. Собко, Зоряні крила), Але **все** *ще* їхали, співи не втихали, а коли вже нареши зупинилися, ніхто не рухався і не розходився, тільки стояв і слухав чогось, чого Юра зовсім не розумів (Д. Ярославська, Поміж берегами). У цій регулярній позиції *все* підсилює семантику прислівника *ще* (*іще*), яка вказує на тривалість дії; до цих пір, до цього часу' [18, с. 575], а отже, виступає часткою. Ще один часто фіксований вияв партикуляції – використання словоформи *все* для підсилення семантики тотожності: *Давненько я не бачив тебе, Миколо. Ти **все** такий же? З догматиками воюєш? (О. Гончар, Собор), Тепер мало подолати їх – **все** ті ж 3000 кілометрів, – але вже за маршрутом Київ – Париж (В. Чемерис, Анна Київська – королева Франції), Але він так само впізнав і режисера: двигаючи на плечі **все** ту ж відеокамеру з невсипним червоним оком, Ярчик Волибник крутився навколо них (Ю. Андрухович, Дванадцять обручів). В обох випадках ознаковість як загальнокатегоріальне значення прислівника поступається місцем модальності.*

На тлі партикуляції аналізованого слова у вище зазначених випадках у синхронії можна спостерігати особливості самого процесу транспозиції – зорієнтовані одночасно у два напрями загальнокатегоріальні значення обставинної (локативної або темпоральної) ознаковості і модальності: *Там уже я і збирав війська, аж землі важко, і вибивав ворота у чужі городи, і орав поле сизими орлами, і засівав поле дрібним жемчугом, і мостив мости **все** тесовії, і постилав килими **все** шовковії, і сватав паняночку з-за Дунаєчку, з-за Дунаєчку королеву дочку (О. Довженко, Зачарована Десна), Мар'яна відчула, як ноги стають ватяними, у голові бджоли **все** маминими голосами гудуть (Люко Дашвар, Покров).* Оскільки за морфологічними ознаками прислівник і частка тотожні (відсутність словозміни), то варто зосередитися на семантичних особливостях, які у випадку належності до лексико-граматичного класу прислівника матимуть такі дублети: ...*мостив мости **все** (= скрізь, всюди) тесовії, і постилав килими **все** (= скрізь, всюди) шовковії...*; ... *бджоли **все** (= завжди, постійно) маминими голосами гудуть.* У першому контексті є актуалізатори, що вказують на місце (*там, городи, поле*), а отже, локативна семантика слова *все* є факультативною. Другий контекст виразніше демонструє темпоральну ознаковість словоформи *все*, однак так само може виступати і засобом підсилення. Такі двозначні випадки,

що є виявом міжчастиномовного синкретизму, підкріплюють тезу С. Соколової: «Деякі прислівники, які мають потенціал транспозиціювати до лексико-граматичного класу часток, вживають то у функції прислівника, то у значенні частки (це прислівники місця: там, тут, де; часу: вже (уже), все, лише, ще, тільки; способу дії: як, так, ледве; якісні: просто, прямо, точно, рівно, виключно та інші)» [19, с. 72]. Виявлено випадок недиференційованої семантики слова *все*: *Ви зауважили, що в притулкові – все дівчатка* (О. Досвітній, Американці) – пор. *Ви зауважили, що в притулкові – все (= скрізь, всюди) дівчатка* та *Ви зауважили, що в притулкові – все (= завжди, постійно) дівчатка*, а також *Ви зауважили, що в притулкові – все (= лише, тільки) дівчатка*. Ключем для визначення належності слова до певної частини мови міг би стати комунікативний підхід – у цьому випадку ширший контекст: *При школі була кухня, їдальня. В шкільних майстернях було двоє учнів-хлопців, що прибирали кімнату. – Це чергові. Учні самі прибирають школу, – знову пояснила вона. – Тут усі хлопці. Ви зауважили, що в притулкові – все дівчатка. Знаєте, жіноча стаття у корейському господарстві не дуже потрібний елемент, і дівчат охочіш віддають до притулків, як хлопців* (О. Досвітній, Американці).

Аналізована словоформа може зазнавати процесів інтер'єктивації, унаслідок чого виникає ще одна її функція, пов'язана з площиною емоційного, властивою вигуку, а також і раціонального, оскільки похідні вигуків слова більшою чи меншою мірою зберігають семантику вихідної мовної одиниці. «Інтер'єктивація... прислівників відбувається лише на синтаксичному та семантичному рівнях, оскільки слово втрачає синтаксичну роль, морфологічна незмінюваність характерна для обох лексико-граматичних класів, а лексичне значення слова після транспозиції набуває емоційного забарвлення (яке виражено в інтонації)», – стверджує С. Соколова, аналізуючи серед інших й слово *все* [19, с. 107, 17]. Однак, беручи за основу тезу про семантичну наповненість похідних вигуків (вигуків-речень) [6, с. 735], варто інтерпретувати вигук *все* як продукт інтер'єктивації не прислівника, а субстантизованого займенника. При тому можна розглядати описаний вище особливий випадок субстантивації із семантикою 'кінець, завершення', бо саме таким шляхом могла виявлятися реченнєво-поняттєва природа вигуку, пов'язана із взаємозалежними поняттями 'кінець' і 'початок', адже контекст вживання цих одиниць виразно відбиває або завершення (*Якийсь відтинок часу жив уже*

життям божевільного – відчував себе ним, зовсім чітко і виразно... Все! На всьому крапка. Так скінчилась його свідомість... життя... все... (Іван Багряний, Сад Гетсиманський), ... *все*, закінчуємо *пошуки, буду в ній – і крапка! Тепер ми сиділи посеред всього цього бісквітно-кремового торту, немов три пінгвіни в квітучій оазі* (І. Роздобудько, Гудзик 2)), або початок (...*Все...* Починаємо! – *Глянувши на годинник, генерал армії підводиться над військовими картами* (О. Довженко, Поема про море), – *Все!* Починаємо. *Зараз найму рубщика – і починаємо. Я знаю, як з ними балакати...* (Григор Тютюнник, Крайнебо), – *Легко вам казати, – зітхнула я. – Все*, починаємо... *Кожен малював свій невеликий етюд, але заглядати в роботу іншого дозволялося, як і дозволялося радитися і задавати питання* (Н. Чернишенко, *Вже осінь стукає у вікна*)) дії, стану тощо.

Словник української мови у 20-ти томах фіксує також вживання словоформи *все* з функційним навантаженням сполучника: «4. у знач. Спол. Уживається звичайно разом з «а», «та» в значенні *в с е - т а к и*. *Латин сей, хоть не дуже близько, А все Олимським був рідня* (І. Котляревський); *Ну що ж, сьогодні я вже не засну. Та все ж спасибі, милі пташенята, За те, що пісню щастя голосну В досвітню пору чує моя хата* (Л. Дмитерко)» [17]. Проте можна поставити під сумнів процеси кон'юнктивності, оскільки основний компонент у складі цієї сполуки – *а/та* – якраз і є виразником семантико-синтаксичних відношень між частинами речення: *Чув про красу стольного города ромейв безліч разів, знав про пишні порядки при дворі василевса, читав книги грецькі, а все ж слухав Івана уважно* (Р. Федорів, Отчий світильник) – пор. *чув..., знав..., читав..., а/та/однак слухав...*; *Ні, їхня однаковість – аж ніяк не близнючого роду, вони насправді різні, та все ж однакові* (Ю. Андрухович, Дванадцять обручів) – пор. *вони різні, та/але однакові*. Тим часом функційне навантаження компонента *все* залишається у площині модальності.

Займенникові слова у граматичному плані належать до таких, які потребують значної уваги і осмислення, зокрема й тому, що «складним і суперечливим є вияв функцій прономінативів у тексті й у комунікативному процесі» [10, с. 16]. Поряд із явищами і наслідками субстантивації, адвербіалізації, партикуляції та інтер'єктивації, які демонструє словоформа *все*, можна спостерігати й численні особливі випадки міжчастиномовного синкретизму, який можна простежити у структурі мови «як комплекс взаємопов'язаних явищ формального, функціонального

і семантичного рівнів» [7, с. 63]. Це словоформи, у яких можна спостерігати різні результати щодо визначення належності до певних частин мови при застосуванні загальноприйнятих критеріїв та прийомів. У таких випадках варто долучити комунікативний підхід, який дає змогу декодувати інформацію з різними смисловими нюансами, а відтак робити висновки про належність до певного лексико-граматичного класу. Прикладом може слугувати конструкція *Чому все так?*, у якій аналізоване слово може мати ознаки 1) субстантивованого займенника, що виконує роль підмета у неповному реченні з еліпсом підмета і наявністю обставин причини та способу дії або 2) прислівника із семантикою ‘завжди, постійно’ у структурі односкладного безособового речення. Аналогічні конструкції доволі численні: *Чи гадаєш, що все так буде?* (А. Чайківський, Олексій Корнієнко), *Якось випало все так, що коли я йшов на роботу, вони йшли попереду мене* (М. Масютко, Досвітній сполох), *Хай буде все так, як є* (В. Лапікура, Поїзд, що зник), *Чи мало все так бути?* (О. Кобилянська, Земля), *Все так не буде...* (А. Процайло, Життя як вітер), *Все маєш так робити, як наказує проклятий етикет, громадські звичаї, державні закони, амбіції чоловіків* (О. Досвітній, Американці).

За певних умов можна скористатися функційними можливостями міжчастиномовного синкретизму з експресивно-стилістичною метою [9], оскільки такі компоненти «передають складні відношення між явищами дійсності, слугують своєрідними конденсаторами семантичної місткості» [20, с. 143]. Своєрідна гра слів, спричинена в одній конструкції і міжчастиномовними омонімами, і міжчастиномовним синкретизмом, представлена у реченні *Коли все розумієш, то все прощаєш* (Р. Андріяшик, Сторонець), де перша словоформа, що є субстантивованим займенником, віддзеркалює другу, яка одночасно виявляє ознаки і субстантива, і темпорального прислівника: *Коли (що?) все розумієш, то (що?) все / (коли?) все (= завжди) прощаєш*. Аналогічним за специфікою використання синкретичного явища є і такий контекст, у якому актуалізовано семантику місця, а отже, засобами повтору словоформи *все/усе* вибудовано цілісний предметно-просторовий художній образ: *Нема вже місця цілого від гріховної недуги – все струп, все рана, все пухлина, все гнилизна, усе вогонь пекельний, усе хвороба, все гріх, усе неправда, усе лукавство, все хитрість, усе підступність, усе крутість, все лжа, усе химери, усе облуда, все пара, все дим, все суєта, все марність, усе примара!*.. (В. Шевчук,

Сім зваб ченця Івана з Вишні). Особливе семантичне наповнення таких синкретичних словоформ проступає у поезії воєнного часу:

*чуєш
просто пиши
навіть якщо слова погані і злі
янограм ті слова занесу в пісні
тільки не мовчи
все
пиши
мені...*

(26.08.24, Ярина Федус)

Подібний міжчастиномовний синкретизм, утілений в іменниковій/прислівниковій словоформі, але за інших синтаксичних умов – 1) субстантивованій займенник як підмет у двоскладному реченні зі складеним іменним присудком чи 2) прислівник у ролі обставини часу у неповному реченні з еліпсованим присудком – виявлено в такому контексті: *На добраніч тобі, Вірунько. Вітаю твоє класичне чекання. Вітаю в тобі Ярославну, що сумувала колись на валу. – Тобі все жарти* (О. Гончар, Собор).

Семантико-граматичні ознаки різних частин мови – іменника, що виник унаслідок субстантивації, із значенням ‘кінець, завершення’ та інтер’єктива (вигуку) синтезовані в одній словоформі у таких контекстах: *Але ти й таким його любиш. Ти приймаєш і любиш його неподільно, все!* (О. Гончар, Собор), *І тільки коли повернули в хащі – свobodно зітхнули: «Все!»*. *Вернувся добрий гумор, впевненість і душевний спокій* (Іван Багрянний, Тигролови), а також субстантивованої словоформи з узагальнювальною семантикою у парцельованому реченні та інтер’єктива: *Повіри. Що так буває. І що за те, щоб тебе так любили, можна витримати все... Табір, тюрму, психушку... Все! На все наплювать*. (О. Забужко, Музей покинутих секретів).

Подвійну частиномовну інтерпретацію можна спостерігати й у таких випадках: *«Думка», підкоряючись волі людей, все сповільнюючи політ, опускалася на березі океану* (О. Бердник, Шляхи титанів), *Збентеження все зростало* (В. Собко, Зоряні крила). З одного боку, словоформи репрезентують прислівникову природу, наближаючись до семантичних еквівалентів ‘дедалі, щоразу’, а з іншого – про це сигналізує препозиція до дієслів з семантикою градації (а, на думку Ю. Карпенка, «дієслова, будучи виразниками динамічних прикмет іменників, можуть виражати ступені ознак не гірше прикметників» [11, с. 46]) – аналізовані одиниці можуть виступати в ролі підсилювальних часток.

Неоднозначними з погляду належності до певного лексико-граматичного класу є випадки вживання аналізованої словоформи у конструкції *все так*. Щодо дистрибуції (*це/то*) *все + так* – вона, на перший погляд, аналогічна до моделі **Все так**, як і було заплановано. Значна частина контекстів справді репрезентує займенниковий вказівний атрибутивний (!) прислівник, що займає придієслівну синтаксичну позицію обставини способу дії: *...власне, в Страдчій долині нічого не змінилось, **все так** було, як учора, й позавчора...* (Р. Федорів, Єрусалим на горах), *Здавалося, що **все так** буде безкінечно* (Іван Багряний, Сад Гетсиманський), *І було **все так**, як у пам'яті людей відклалося* (В. Дрозд, Листя землі), *На відео не було нічого нового – **все так**, як розповіла Іванка* (М. Кідрук, Доки світло не згасне назавжди). Однак у цілій низці контекстів спостерігається зміщення семантики слова *так* із загальнокатегоріальної ознаковості до стверджувальної модальності, а тому через призму комунікативної тактики/мети можна побачити стверджувальну частку: *Я, усміхаючись, мовчки киваю йому: **все так**, братюню, **все так*** (Любка Дереш, Спустошення), **Все так** – але чому? (М. Маринович, Що відбувається з нинішнім світом?), *Це **все так**; можливо, й вони це знали, але той камінь, що ми наклали на їхні кістки, ставав поступово каменем забуття...* (В. Шевчук, Декоративна жінка), *Воно то **все так**, але де надібати якийсь запасець?* (М. Стельмах, Чотири броди), *Це **все так**, без цього, без цієї проймаючої точності кольорів і деталей не буває прози, але*

не забудьмо й про людину (Ю. Щербак, Знаки). Це, своєю чергою, змінює синтаксичну структуру (частка не виступає членом речення), а відтак і частиномовне наповнення конструкції, відповідно до якого варто розглядати компонент *все* як підсилюваний до *так*, і, отже, спостерігати синкретизм із часткою: пор. *Я, усміхаючись, мовчки киваю йому: **все так**, братюню, **все так** –*

*Я, усміхаючись, мовчки киваю йому: **так**, братюню, **так**.*

Висновки. Лексико-граматичний діапазон функціонування словоформи *все* широкий та різноманітний. Первинний означальний займенник демонструє здатність до функційної міжчастиномовної транспозиції, а саме субстантивзації, адвербіалізації, партикуляції, інтер'єктивації. Кожен вид транспозиції пов'язаний з системними змінами, які відбуваються на різних рівнях – насамперед синтаксичному, а відтак окреслюються семантичні зрушення і певні морфологічні зміни. Окремі контексти потребують спеціальної частиномовної інтерпретації аналізованої словоформи із залученням комунікативних підходів, оскільки проявляють семантичну, граматичну і функційну неоднозначність, унаслідок чого можна спостерігати явище міжчастиномовного синкретизму. За певних обставин міжчастиномовний синкретизм може стати художнім засобом. Перспектива досліджень такого типу має кілька напрямів: 1) увізразнює теоретичні та практичні аспекти виокремлення частин мови, 2) наочно демонструє перехідні та синкретичні явища у граматичній системі мови, 3) апробує комунікативні підходи до визначення частиномовного статусу слів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія. Київ: Либідь, 1993. 336 с.
2. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови. Київ: Пульсари, 2004. 400 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 365 с.
4. Глібчук Н. М. Транспозитний потенціал займенників у площині міжчастиномовної омонімії. У вимірах слова: збірник наукових праць на пошану професора Ірини Кочан. Дрогобич: «Посвіт», 2019. С. 240-252.
5. Глібчук Н. М., Добосевич У. Б. Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови. Львів: Априорі, 2016. 640 с.
6. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
7. Данилюк І. Типологія рівнів синкретизму і класифікація синкретичних одиниць у частиномовному аспекті. Лінгвістичні студії: зб. наукових праць. Вип. 14. Донецьк: ДонНУ, 2006. С. 59-63.
8. Дзюман Н. П. Партикуляція займенників у сучасній українській мові. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: збірник наукових праць. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 11. С. 92-94. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22469/Dziuman.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
9. Добосевич У. Б. Міжчастиномовний синкретизм як вияв експресії. Записки з українського мовознавства. Вип. 31. Одеса, 2024. С. 160-172.
10. Калашник О. В., Олексенко О. А., Халіман О. В. Художня семантика й стилістика займенника в українській інтимній поезії II пол. XX – поч. XXI ст.: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство,

2022. 160 с. <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/67cb77f9-d929-4b1e-9c8a-80ade9b38326/content>.
11. Карпенко Ю. О. Ступені порівняння різних частин мови та їхні функції. Мовознавство, 2010, № 2–3, С. 41–48.
12. Кучеренко І. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. Вінниця, 2003. 464 с.
13. Ожоган В. М. Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови: монографія. Київ : НАН України. Ін-т укр. мови, 1997. 231 с.
14. Ожоган В. М. Транспозиційні процеси у складі прономінативних слів. Граматика слова і граматика мови : [зб. наук, праць, присвячений ювілею д-ра філол. наук, проф. члена-кор. НАН України, завідувача відділу граматики та історії укр. мови Ін-ту укр. мови НАН України І. Р. Вихованця]. Донецьк: ДонНУ, 2005. С. 97–114.
15. Ожоган В. М. Транспозиція незайменникових слів до займенникових. Лінгвістика. Вип. XXV. С.16–1. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/706056bd-0c66-4693-b036-b24898b3a694/content>
16. Петренко Н. В. Транспозиція займенників у поетичному тексті: норма vs аномалія. Нова філологія. – 2011. – № 46. – С. 177–179.
17. Словник української мови: у 20 т. Т. І. https://sum20ua.com/?wordid=16447&page=546&searchWord=%D0%B2%D1%81%D0%B5%20#lid_16447
18. Словник української мови : в 11 т. Київ: Наук. думка, 1980. Т. XI. 700 с.
19. Соколова С. В. Транспозиційні передумови розвитку функціональної омонімії в українській мові (на матеріалі лексико-граматичного класу прислівників): монографія. Київ: «Альфа-М», 2010. 207 с.
20. Шитик Л. Феномен синкретизму в проекції на мовні рівні. Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки» (169), 2009. С. 132–145.